

АЖРИМЛАРНИНГ АҲОЛИ ТУРМУШ ФАРАВОНЛИГИГА САЛБИЙ ТАЪСИРИ

Сабилова Муаззам Шухратбек қизи

*Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий Университети
География ва геоахборот тизимлари факултети
Иқтисодий ва ижтимоий география
Кафедраси таянч докторанти*

Оила деб, аталмиш муқаддас макон, “оила қасри”нинг мустаҳкамлиги шу қасрнинг пойдевори бўлмиш никоҳ олди омиллари хусусиятларига, уларнинг қай даражада тўғри ва мустаҳкам қўйилишига боғлиқ. Оила шаклланиши эса, ўз ўрнида никоҳ ва ажралиш жараёнлари билан чамбарчас боғлиқдир. Ажралиш, яъни никоҳни бекор этилиши ҳам аҳоли такрор барпо бўлишига таъсир этувчи демографик жараён ҳисобланади. Демография ушбу жараённи ўрганар экан, унга таъсир этувчи қатор сабаб ва оқибатларини атрофлича таҳлил этади.

Жамият шаклланиши шароитида оилалар баъзи муаммоларга дуч келмоқда. Хусусан, аҳоли саломатлиги, аёлларнинг репродуктив саломатлиги, ажралишлар натижасида, нотўлиқ оилаларнинг ортиб бориши, чин етимлик кўрсаткичининг ортиши ва ишсизлик оқибатида ташқи миграциянинг ортиши каби муаммолар шулар жумласидандир.

Президент Шавкат Мирзиёев халқаро хотин-қизлар куни муносабати билан сўзлаган нутқида «Қани эди юртимизда ажрим деган нохуш ҳолатнинг ўзи бўлмаса, оилалар пароканда, болалар тирик етим бўлиб, сарсон-саргардон бўлмаса...»[1], деб ёшларни турмуш масаласига жиддий қарашга чақирган эди.

Оилаларни мустаҳкамлаш, аёлларнинг меҳнат соҳаси ва жамоат ишларида фаол қатнашишини оналик билан боғлаб қўшиб олиб бориши учун яхши шароитлар яратиш, оналик ва болаликни ижтимоий муҳофазасини янада ошириш, репродуктив саломатликни мустаҳкамлашга қаратилган вазифалар оилани барқарор ривожланишини таъминлайди.

Бугунги кунда республикамизда 8,5 миллионга яқин оила истиқомат қилади. Ўзбекистон Республикаси давлат статистика қўмитаси маълумотларига кўра, оилаларда ажралишлар жараёнида ўсиш динамикаси тобора кузатилмоқда. Қайд этиш лозимки, юртимизда 2012 йилда 17,8 мингта ажралиш қайд қилинган бўлса, 2022 йилда бу кўрсаткич 48,7 мингга етди, яъни беш йил ичида ажралишлар сони 12,0 мингга ортди.

Кўпгина тадқиқотларда ёки манбаларда ажралиш сабаблари бўйича таҳлил қилинганда, ажралишларнинг қарийб 60 фоизига оиладаги моддий етишмовчилик боғлиқ бўлмоқда.

Оилада қайнона-келин ўртасида келишмовчилик юзасидан содир бўлган ажралишлар жами ажралишларни 13,3 фоизини ташкил этади. Ушбу сабабга кўра ажрашганларни 77 фоизи 5 йилгача турмуш қурганлар

ўртасида кузатилган. Ажралишларнинг атиги 2,5 фоизи маҳалла фуқаролар йиғинидаги ярашув комиссияси фаолияти етарли фаолият олиб бормаганлигидан кузатилган бўлсада, лекин бу ажралишларнинг ярми 1-3 йил бирга яшаган ёш оилаларда кузатилганлиги ачинарли ҳолатдир. Кейинги йилларда мамлакатда оила мустаҳкамлиги, барқарорлиги борасида катта кўламдаги ишлар амалга оширилмоқда. Бу борада амалга оширилаётган ишлар албатта ўзининг ижобий натижаларини кўрсатади.

Шу ўринда оила мустаҳкамлигини ошириш, барқарор ривожланишини таъминлаш, оилада соғлом муҳитни яратиш, соғлом ва баркамол авлод тарбиялаш ажралишларни олдини олиш ва камайтиришга қаратилган ишларни амалга оширишни тақозо қилади.

Ажралиш сабаблари орасида энг катта кўрсаткични эр-хотин дунёқарашининг мос келмаслиги, яъни характерларининг бир-бирига зид эканлиги ташкил этади. Ажралганларнинг кўпчилиги ёш оилалар бўлиб, уларда ҳаётини кўникма ва тажриба йўқлиги ҳамда бир-бирига ён босишни хоҳламаслиги ажралиш учун асосий сабабларидан бирига айланган.

Аҳоли орасида маънавий-ахлоқий меъёрларнинг бироз сусайиши натижасида, эр ёки хотин бир-бирига хиёнат қилмоқда. Бундай ҳолатларнинг учдан икки қисмидан ортиғи эркаклар томонидан содир этилса, 30 фоизи эса аёллар томонидан йўл қўйилган салбий ҳоллар билан изоҳланади. Ажралишларга тобора авж олиб кетаётган ичкилик ва гиёҳвандлик ҳам сабаб бўлмоқда. Эркакларнинг спиртли ичимлик ва гиёҳвандлик моддаларига ружу қўйиши ҳамда оилага нисбатан эътиборсизлиги туфайли, оилалар ажралиб кетмоқда. Оила аъзолари орасида ўзаро ҳурмат, одоб каби инсоний фазилатларга асосланган муносабатларнинг барҳам топиши ҳам ажралишга сабаб бўлган.

Ажралиш сабаблари орасида қайнона-келин ва бошқа оила аъзолари ўртасида бир-бирини менсимаслик ва ўзаро ҳурмат йўқолганлиги каби носоғлом оила муҳитидаги ҳолат бора-бора эр-хотин ажралиши билан яқунланмоқда. Умуман, оила қуришдаги ижтимоий-иқтисодий ва маънавий етуклигининг паст даражадалиги оиланинг мувоффақиятли яшаб кетишида бир қанча муаммоларни юзага келтирган ва ажралишларга олиб келган дейиш мумкин.

Бугунги кунга келиб Ўзбекистонда расмийлаштирилмаган оилалар жуда кўплиги аниқланмоқда. Буларнинг ҳисобига ҳам ажрим кўрсаткичлари ошиб кетмоқда. Қайси маънода? Масалан, эркак биринчи оиласидан қонуний ажрашмай туриб, иккинчи никоҳи билан яшайпти. Оилаларни ўрганиб чиқилганда, эркаклар биринчи оиласи билан қонуний ажрашиб (чунки иккинчи оилада фарзандлар бор, ҳаёти яхши), кейингиси билан никоҳни қонунийлаштиради, бу эса биринчи оиладаги ажрим ҳисобига умумий ажрим кўрсаткичларининг ошишига олиб келмоқда.

Ажримлар оқибатида жамиятга етадиган зарарлар ҳақида ўтказилган тадқиқот натижаларига кўра, ажрашган аёлларнинг аксариятида қуйидаги муаммолар юзага келган:

Биринчидан, турар жой муаммоси пайдо бўлади. Бола билан онасиникида яшаш қийин. Ижара нархи эса қиммат. Тўланган алимент бу пулнинг ярмини ҳам қопламайди.

Иккинчидан, фарзандлар ота меҳрига зор бўлиб ўсади. Сўровномада қатнашган 51 нафар аёлнинг 44 нафарида жами 70 нафар бола бор ва улардан 99 фоизи отаси билан умуман кўришмаслиги маълум бўлган[2]. Биргина 2022 йилда 48,7 минг оила ажрашгани ҳисобга олинса, бундай болалар сонини тахмин қилиш мумкин. Маълум бўлишича, эркаклар нафақат боладан хабар олмайди, балки турли баҳоналар билан алимент тўламасликка ҳаракат қилади.

Учинчидан, ажрашган аёлларга жамиятда нотўғри кўз билан қаралади: интим муносабатлар таклиф этилади, ижарага қўйишни хоҳлашмайди.

Респондентлар ажримларга собиқ турмуш ўртоғининг рўзғор бошқаришда масъулиятсизлиги, мустақил фикри йўқлиги, оилага бошқаларнинг аралашуви (қайнана, қайнсингиллар), эркакнинг ёмон иллатларга ружу қўйгани, оилада аёлга қулдай муносабатда бўлишлари, хиёнат каби омилларни сабаб қилиб келтирган.

Олимлар томонидан никоҳдагиларнинг бири даромад келтирувчи иш билан банд бўлиб, иккинчиси рўзғор билан шуғулланганида ажрашиш хавфи минимал даражага тушишини аниқлашган. Аёлларнинг пул ресурслари кўпайиши натижасида ажрашиш хавфи ортиши “эркинлик самараси” деб юритилади. Рафиқанинг пул ресурслари эвазига оиланинг мустаҳкамланиши эса “даромад самараси” дейилади. Кўпчилик олимлар «даромад самараси»дан «эркинлик самараси» юқори бўлиб, ижобий тарафларининг камайишига олиб келади, деб ҳисоблашган[3].

Бироқ замонавий тенденциялар кўп мамлакатларда никоҳдагиларнинг иккаласи ҳам банд бўлиши оилавий даромадни кўпайтириши ва никоҳ барқарорлигини оширишини кўрсатмоқда. Бундан ташқари, эркак кишининг маоши юқори бўлиши ажрашиш еҳтимолини камайтириши, аёл кишининг маоши юқори бўлиши эса бу ҳавфни оширишига далиллар келтирилган. Аслида, аёл кишининг бандлиги ва даромад даражаси никоҳ сифатини пасайтирмайди, фақатгина номуносиб, муаммоли никоҳдан чиқиб кетиш йўлидаги тўсиқларни камайтиради.

Ушбу фикрни эмпирик текшириш мақсадида олимлар тадқиқотларида никоҳ сифати ёки бахт ўлчовлари тушунчаларини киритишган. Даромаддаги кескин кўтарилиш ёки камайиш, кризис даври каби ўзгаришлар ҳам ажрашиш хавфини орттиради. Турмуш ўртоқларнинг диний қарашлари турлича бўлиши ҳам оила мустаҳкамлигига салбий таъсир қилади.

Фойдаланилган манбалар:

1. <https://daryo.uz/2021/03/06/shavkat-mirziyoyevning-8-mart-xalqaro-xotin-qizlar-kuni-munosabati-bilan-otkazilgan-tantanali-marosimda-sozlagan-nutqi>
2. <https://kun.uz/uz/news/2021/04/06/ajrimlar-soni-kop-bolgan-hududlar-malum-qilindi>
3. <https://ijtimoiy.uz/1862/>